

TÜRKİYE'DE AYDIN-İKTİDAR İLİŞKİSİ

1. GİRİŞ

Bu araştırmamda, Türkiye aydınının taşıdığı misyon, dönemin toplumsal yapısının değişim ve dönüşümünde taşıdığı rol ve siyasal iktidarla olan ilişkisi eleştirel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu ülkede *aydın*ın genelde toplum tarafından *kurucu* (rolü), *kurtarıcı* (konumu), *yönetici* (statüsü) ve *koruyucu* (misyonu) ile görüldüğü, Türkiye aydınının da mazisine uyum sağlayarak kendisine yüklenen bu konumlamalar doğrultusunda hareket ettiği noktası, araştırma konumuzun temel savını oluşturacaktır. Ayrıca Türkiye aydını bu çalışmada genel bir aydın tanımlaması içinde ele alınacaktır.

Araştırmamda sırasıyla *aydın*, *entelektüel* ve *iktidar* kavramlarına kısaca bir değini yapacağım. Söz konusu *aydın-iktidar* ilişkisine geçmeden önce *aydın*, *entelektüel* ve *iktidar* kavramlarının bir açıklamasının yapılması ve bu kavramlara yüklenen anlamların açıklığa kavuşturulması, çözümlememizin de içeriğini belirleyecek ve konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye'de aydınının *taşıdığı kimlik*, *toplumla kurduğu ilişki*, *kendisinin iktidara karşı konumlanması*, bir noktada hem statüko hem toplum tarafından kendisine yüklenen *beklentisel işlevler*le de ilişkili olduğu gerçeğine işaret ederek bu sınırlı araştırmada Türkiye aydınının gerçekten *ne* olduğuna bir açıklık getirmeye çalışacağım.

2. AYDIN

Aydın kelimesi her geçen gün Türkçede içeriği biraz daha değişen, dönüşen ve boşalan bir kavram olarak biçimlenmektedir. Kimilerine göre toplumu yönlendiren kişi, kimilerine göre egemen sınıfların ideologu, kimine göre eleştirmen, fikir işçisi.. Ancak bu kavramın, Osmanlı'da İngilizce *enlightened* kelimesinin karşılığı olarak "aydınlatılmış, aydınlanmış" anlamına gelen, *münevver* kavramı ile karşılanmaya çalışıldığı görülüyor (Arslan 2002, 201). *Aydın* kavramını doğruyu bulmaya çalışan ve bilgi edinmekle yükümlü kişi olarak (Burke 2001, 26) tanımlayanlar olduğu gibi; onu, içinde bulunduğu düzene *muhalif* (Meriç 1997, 38) kişi olarak da tanımlamak isteyenler olmuştur.

Gramsci de aydınları *sınıf ilişkisi* çerçevesinde değerlendirerek, aydını ikiye ayırmaktadır: *Birincisi*, nesilden nesile aynı şeyi yapmayı sürdüren öğretmenler, papazlar ve idareciler gibi *geleneksel* olanlar, *ikincisi* ise aydınları; çıkarlarını örgütlemek, daha fazla denetim gücünü elde tutmak için kullanılan sınıflar ya da kuruluşlarla doğrudan bağlantılı

olarak düşünölen *organik* aydınlardır (Said 1997, 22). Nitekim Gramsci *organik* aydına ilişkin şöyle der: "*Kapitalist girişimci kendisiyle birlikte sanayi teknisyenini, ekonomi politik uzmanını, yeni bir kültürün, yeni bir hukuk sisteminin oluşturucularını yaratır.*" (Said 1997, 38). Buna göre bir bisküvi ya da havayolu şirketinin pazardan daha fazla pay kapmasını sağlamak için teknikler geliştiren günümüz reklamcısı veya halkla ilişkiler uzmanı, demokratik bir toplumda müşterilerinin rızasını kazanmaya, tüketicinin ya da seçmenin düşüncelerini yönlendirmeye çalışan biri Gramsci'ye göre bir *organik* aydındır. Gramsci'nin organik aydını, sadece içinde bulunduğu toplumsal konumunun bilincinde hareket eden, etkin ve aktif biçimde sorumluluk alan kişi olmanın ötesinde, içinde buldukları toplumsal sınıfların *düşünme* ve *örgütlenme* işini de üstlenen kişilerdir. Bunlar meslekleri içinde ya da dışında, bağılandıkları sınıfın düşünce ve özlemlerini dile getirir ve bu doğrultuda kitlelere yön verirler.

Gramsci'ye göre her sınıf kendi organik aydınını yaratır (Gramsci 1985, 15). Bu açıklama çerçevesinde aydını *sınıfsal bir çıkar grubu* olarak da değerlendirenler olmuştur. Bunlara göre *aydın*; sözü edilen yaklaşımların dışında toplumda sivil olmaktan çıkıp, tamamen politik toplumun sözcülüğünü üstlenen kişilerdir (Bulaç 1995, 15). *Aydın*, siyasal iktidarla olan ilişkisinde, bireysel çıkarlarından uzak, bilimsel etik anlayışa sahip kişiler olarak da tanımlanmak istenmiştir. Bu bağlamda *aydın*, her türlü iktidarın ve çıkar grubunun kontrolü veya etkisi yerine, sadece bilim etiğine bağlı kalarak, kendi zihinsel üretimine dayanarak yaşayan kişidir (Kentel 2002, 275). Bir ideolog olan Ziya Gökalp ise Türkiye aydınını iki vasıfla nitelendirir: **a.**Yüksek tahsil gören, **b.**Halktan kopan kişi (Meriç 1997, 20). Bu tanım Zola'dan Sartre'a kadar Batının hiçbir aydınında bulamayacağımız bir aydın tarifidir. Oysa aydına atfedilen en önemli *sıfat* onun *eleştirci, sorgulayıcı, hakikati arama işçisi* olarak görülmesidir. Aydın tanımına ilişkin en geniş ve kapsayıcı yaklaşımı Oya Bayar'da görmekteyiz;

Aydın, iyi okumuş, iyi öğrenmiş, okuduğunu öğrendiğini derinleştirmiş, içselleştirmiş, onları aklının özgürleştirici aydınlığında ve yaşamın çarpıntılı sularında sınamış: kendi doğrularını ararken başka doğruların da olabileceğini fark etmiş, bilmekte ve anlamaya çalışmakta kendi dar çevresinin, ülkesinin sınırlarını zorlayıp dünyaya bakmayı başarabilmiş; bu yüzden çeşitlilikten korkmayan, doğrularını mutlaklaştırıp kaskatı kesilmeyen, dünyayı, yaşamı ve insanı, geçmişı ve kendi çağını tüm renkliliği ve çeşitliliği içinde anlamaya çalışan; anlamaya çalışmakla yetinmeyip kendisine dert edinen, dert

edindiği için çözümler düşünen; üretebildiği çözümleri, bulduğu ışığı, paylaşmaktan kaçınmayan, fikirlerini savunmaktan çekinmeyen kişidir (Bayar 2002, 250).

Yazın hayatında *aydın* kavramını *entelektüel* kavramıyla eş anlamlı olarak kullananlar olduğu gibi, söz konusu kavramların, içerik ve etimolojik açıdan farklı anlam ilişkilerini barındırması dolayısıyla farklı kavramlar olduğu noktasında görüşler ileri süren yazarlar da bulunmaktadır.

2. ENTELEKTÜEL

Aydınla ilişkili olarak görülen ve kullanılan diğer bir kavram da *entelektüel* kavramdır. Bu kavram, 19.yüzyılda Batıda kullanılan (*intellectual*) kavramının karşılığı olarak, zihni veya akli yeteneğiyle, sorunlara çözüm arayan kimse anlamına gelmektedir. *Entelektüel* kavramının; aydın kavramının içeriğinden farklı olarak (Günay 1995, 507) *kişisel* olana yönelik çağrışımları ağır basarken, *aydın* sözcüğü daha *toplumsal* ve işlevsel bir göstergeye sahiptir. Bu noktada entelektüellerin yaşamının *düşün* boyutu, *eylem* boyutunun her zaman önünde yer olagelmıştır. Nitekim Cemil Meriç, *entelektüeli*, "*dünyayı her gün yeni baştan kurabileceğine inanarak hareket eden kimse*" (Meriç 1996, 7) olarak tanımlamak ister. Entelektüel bu açıdan *araştırmacı*, *sorgulayıcı* ve *eleştireci* vasfı yanında, doğru olduğuna inandığı *değerlerini*, *ilkelerini* toplumsalın önüne çıkartarak öncül işlevini gören, iktidarların her türlü yaptırımlarına boyun eğmeden, işi sonuna kadar götürebilen cesur kişilerdir. Antonio Gramsci *Hapishane Defterleri* adlı kitabında, "*bütün insanlar entelektüeldir ama toplumda herkes entelektüel işlevini göremez*"¹³ diyerek gerçek bir entelektüel duruşun çerçevesini çizer. Edward Said ise *entelektüeli* toplumda taşıması gereken misyonu açısından tanımlamak ister. *Entelektüeli*, "*belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi, ya da kanyı temsil etme, somutlaştırma, ifade etme yetisine sahip olan birey*" olarak görür.

Gerek aydına gerekse entelektüele ilişkin tanımlamaların *düşün boyutu* kuramsal bakış açılarımızın genişlemesine ve gözden geçirilmesine yol açarken, araştırılan kavramların pratik yansması ve boyutu ise eleştirel söylem kültürünün üretilmesi ve geliştirilmesini ön plana çıkarmakta ve tamamen fonksiyonelliği yanında *yönlendirici*, *değiştirici*, *dönüştürücü* ve *oluşturucu* rolünü de içeren açılımlar oluşturmaktadır.

3. İKTİDAR

Gerçekte ne aydınlar ne de entelektüeller, içinde buldukları toplumdan kopuk değillerdir. *Aydın*, toplumu geliştirme, yönlendirme ve etkilemelerde bulunurken, toplum da aydınına *misyon ve sorumluluk* yükler. Bu karşılıklı etkileşim, aydının ayrıcalıklı konumuyla doğrudan ilişkili olmalı. Aydınım toplumda sahip olduğu bu sınıfsal konumu, onun toplumuna olan *duruşunu* da büyük ölçüde belirler. Toplumdaki sınıfsal konumların da mevcut ülkenin siyasal/iktidar yapısından bağımsız olmadığını biliyoruz. İktidar (power) bir anlamda insan davranışlarını etkileyebilme, yönlendirebilme veya denetleyebilmeyi gösterirken, diğer taraftan toplumu yönetme, yönlendirme gücünü, bu gücü veya yetkiyi elinde bulduran organı, hükümeti ifade eder. *Aydın*, burada ikili bir tercih içinde karar vermek zorunda kalmaktadır. Ya iktidarın resmi söyleminin sözcülüğünü üstlenip, sırtını devlete dayayarak iktidarla anlaşacak, ya da iktidarın her türlü dayatmalarına karşı gelip, Bende'nin deyişiyle, kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmıha gerilme riskini göze alarak, onurlu bir tavır takınacaktır. Çünkü iktidar kendi *meşruiyetini sağlamada*, aydına *işlevsel* sorumluluklar yüklemek isteyecektir. Bu durum her dönemde görülmüştür. Devlet; söz konusu iktidarını idame ettirmek için kendi *sözde aydınını* oluşturacaktır.

Türkiye aydınını yukarıdaki tanımlamalar ışığında hangi çerçeveye oturabileceğimiz, yani Türkiye aydınının bir *aydın* olarak mı tanımlanacağı yoksa modern bir *entelektüel* olarak mı tanımlanması gerektiği noktasında karar verebilmek, her şeyden önce *teorik düzlemde kuramsal bakış açımıza* bağlı olarak şekilleneceği apaçıktır. Ancak, yine de Türkiye aydınına ilişkin genel bir değerlendirme; dünü bugünü arasındaki sıkı ilişkiyi ihmal etmeyen bir çerçeve bütünlüğünün yakalanmasını gerekli kılan sosyolojik bir tespiti icap ettirir.

Üzülerek belirtelim ki Cumhuriyet dönemi aydınının; reddimiras yapmasına rağmen, Osmanlı aydınının *zihinsel dünyasından, kurgusal tahayyülünden, edimsel pratiklerinden ve işlevsel rolünden* pek de farklılık arz etmediğini, *yapısal* anlamda Osmanlı aydınının bir devamı olduğunu görmekteyiz. Bu duruma en uygun niteleme Gramsci'nin ayrımladığı şekilde *geleneksel aydın* kategorisi denk düşmektedir. Gramsci, toplumda aydının işlevini ikiye ayırırken, nesilden nesile aynı şeyi yapmayı sürdüren *papazlar ve idarecileri* geleneksel aydın kategorisinde gördüğüne daha evvel işaret edilmişti (Gramsci 73). Gerçekten de Türkiye aydını kendi tarihi bakımından *gelenekselci* bir aydın tipi sergilemiştir. Söz konusu gelenekselcilik; *muhafazakâr* kesimlerde gerek sahip olduğu

tarihsel kültürü, toplumsal değerleri olduğu gibi sorgulamadan, eleştirmeden alıp naklederek *gelenekçilik* yapması, *liberal* kesimlerde ise çağcıl düşünce anlayışlarını benimsemede, bu anlayışları kendi kültürü içinde yoğurup yeniden üretememesi, taklide dayalı statik bir zihinsel tavır sergileyerek dar kalıplar içinde sıkışıp kalması şeklinde tezahür etmiştir.

Türkiye aydınlarının *gelenekselci* bir duruşa sahip olmalarının altında mazisinin tarihi ve kültür yapısı olduğu ileri sürülebilir. Örneğin gerek Osmanlı dönemi aydınlarını gerekse Cumhuriyet dönemi aydınlarını hakikati anlama, gerçeği bulma amacından ziyade, bilginin siyasal, konumsal ve sınıfsal varoluşlarının gerçekleştirilmesinde *bir araç olarak kullanımı* ilgilendirmiştir.

Oysa aydının ayırt edici niteliği, onun siyasal iktidardan ve siyasal yapıyı besleyen her türlü durumlardan kendisini bağımsız kılmakla kalmayıp, muhalif ve eleştirel bir tavır takınmasıdır. Batının *bilim-iktidar* ilişkilerine baktığımızda yakın dönemler dışında iktidar-entelektüel birlikteliği kesinlikle görülmemiş, entelektüeller her zaman büyük ölçüde siyasal iktidarla kavga halinde olmuştur. Çünkü siyasal erkin elindeki gücü idame ettirmesi, meşruiyetini halka kabul ettirmesi, siyasi iktidarlarını dayatmaları, bilgiyi üretecek olan aydınlarla mümkün olmuştur (İlgaz 2002, 112). Nitekim tarih, bize bu tür çıkar ilişkisi temelinde örgütlenmiş aydın-iktidar oluşumlarını anlatmaktadır. Bugün Batıda bağımsız bir entelektüelin, hem *devlet memuru* olmasına hem de *bağımsızlığını* korumasına imkan yoktur.

Türkiye aydını, *aydın* olarak mı tanımlanmalı yoksa ona entelektüel olarak bakılmalı sorusuna verilebilecek cevap, *aydının* Türkiye'deki fonksiyonelliğine göz atılmasında, tarihsel ve toplumsal belirleşiminin siyasal yönlendirimle şekillenişinin araştırılmasında yatmaktadır. Bu nedenle önce Osmanlı döneminde aydın ve iktidar ilişkisi ele alınacak, daha sonra toplumsal ve kültürel ilişkinin kesintisizliğini göstermesi açısından Cumhuriyet dönemi aydını ve aydın-iktidar ilişkisine değinilecektir.

4. TÜRKİYE'DE AYDININ İŞLEVİ

Aydınlar hiçbir ülkede bağımsız bir sınıf olmamışlarsa *da ideolojik ve kültürel hegemonyanın* kurulmasında başat rolü üstlenmişlerdir. Türk siyasalı da kendi organik aydınına yaratmıştır. Gerek Osmanlıda gerek Cumhuriyet döneminde aydınlar bizzat devlet eliyle oluşturulmaları sebebiyle, devlete bağlı memurlar konumundan öteye gidememişlerdir.

Modern aydının Batılı prototipleri, varolan ideolojik otoriteyle mücadele ederek kendi kimliğini bulurken Osmanlı aydınları ise *otoriteyle* bu anlamda bir *çelişkiye* düşmedikleri gibi, tersine otoritenin emriyle *aydınlaştılar*. Aydın olduktan sonra da devlet yapısı içinde yer aldılar. Bu bakımdan istisnalar dışında *münevver* kimlikleri ile *bürokrat kimlikleri* bir arada var oldu (Belge 1985, 124).

Osmanlıda Tanzimat aydınını üreten olgu *Batılılaşma* serüvenidir. Oysa Batıda kendi aydınını burjuvazi üretmiştir. Osmanlı aydını böylece kendisini toplum karşısında *ayrıcılık* ve *sınıflar üstü* olarak addederken; *halkın dışında, halk için, halka rağmen çözümler* önermiştir.

Tanzimat, Osmanlı imparatorluğu tarihinde, imparatorluğun, Batı dünyasının tesirlerine *resmen* açıldığı, bu tesirlerin devlet eliyle ve kanun yoluyla resmen yerleştirilmesine çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde yetişen aydınların görevi de imparatorluğun belirlediği *yeni* amaçlara uygun bir eğilimi, entelektüel düzlemde meşrulaştırmaya çalışmak olmuştur. Bu işlev içinde bulunan, Batılılaşmayı hararetle savunan Osmanlı aydını bağlamı içinde *muhafazakâr* olmak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyetle birlikte *aydın* denen kişiye yüklenen bu toplumsal-siyasal rol ve görev dikkate alındığında, Osmanlı modeli ile yeni oluşturulmaya çalışılan model arasında bir devamlılığın olduğu görülebilir. Cumhuriyet döneminde devlet adına çalışmakla yükümlü *aydın* çevrelerden beklenenin, Osmanlı döneminde *ulemadan* beklenenden çok farklı bir işleve denk düştüğü herhalde söylenemez. Belki sadece şu önemli farka değinilebilir:

Osmanlıda kapitalizm (modernite) öncesi toplumlarda olduğu gibi, devletin ve toplumun bekası açıkça *durağan* bir şeyi ifade ederken yeni dönemde ise, yine aynı proje vardır ama bu bir *ilerleme* ideolojisine dayanır. Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte devralınan *ilerleme merkezli yönlendirim* Cumhuriyetle olgunluğa ulaşır. Artık devletin bekası Batılılaşmaya, daha nötr ifadesi ile *ilerlemeye* dayalı olacaktır. Yukarıda özetlenen aydın kavramı dikkate alınır, Osmanlıdan Cumhuriyete devrolunan modelde *aydın* denen kesimin esasen devlete ve veya resmi ideolojiye yakın olan, onlara hizmet eden kimseleri ifade ettiği görülecektir.

Bu ortamda aydın kavramı, entelektüel kavramından farklı bir şeyi, hatta onun tersini yani bağımsız düşünce sahibi insanı değil, bir tür devlet memurunu ifade etmektedir.

5. OSMANLI DÖNEMİNDE AYDIN - İKTİDAR İLİŞKİSİ

Türkiye siyasal tarihi içinde iktidar - aydın ilişkisinin yerinin yeterince anlaşılabilmesi için Türkiye'nin tarihsel arka planını oluşturan Osmanlı devletinin siyasal ve toplumsal yapısının bazı özellikleri üzerinde durmak gerekecektir.

Osmanlı'nın toplum yapısı ikili bir yapıya dayanmıştı. Taşrada, "*esnaf, ayan ve tarikat karışımının başını çektiği iktidar kervanı*" ; diğerinde ise yerine ve zamanına göre "*kaftanlı ve kürklü; apoletli, kordon ve sırma işlemeli ve nihayet redingotlu bürokrat takımı*". Her iki sınıf için yükselme yolları farklıydı: Merkezde nüfûz, göze girme, türlü ve dolaylı yöntemler, taşrada ise asalet ve soy. Bu iki sınıf arasında Osmanlıda aydınların konumunun Batıdakinden tamamen farklı olduğu görülüyor. Batıda aydınlar, aristokrat ile köylü toplumu arasında orta bir sınıf olarak burjuva üzerinde ortaya çıkmışken aydınlarımız bu iki sınıf arasından sıyrılamamıştır. Belki de sıyrılmamını sağlayacak Batıdaki gibi yeni bir sınıf, hareket ve dinamizme sahip olamamıştır.

Osmanlı aydınları işlevselliği ve toplumda buldukları rol açısından ikiye ayrılabilir: *Bağımlı aydınlar* ve *özgür aydınlar*. Devletin bizzat eyaletlere gönderip kadılık yapmakla görevlendirdiği aydınlar; devletin resmi söyleminin dışına çıkamayan, halk arasında oluşan ihtilaflara dini çözümler üreten, toplumsal ilişkileri fıkıh hükümleriyle düzenlemeye çalışanlar *bağımlı aydınlar* olarak görülebilir. Devlete bağlı olmayan, kendi oluşturdukları mekansal ortamlarda, genellikle bu (tarikatar) içinde, bilgiyi araştıranlar da *özgür aydınlar* sayılabilir. Söz konusu bu tarikatar zaman zaman devlet otoritesine karşı muhalefette bulduklarından devlet bu kişileri yakalatarak cezalandırmış ve tarikatarı da lağvetmiştir.

Batıda aydınlanma döneminin ürünü olduğunu gördüğümüz *entelektüel*, her şeyden önce aydınlanan kimseydi. Yani Batıda aydın öncelikle kendisini, doğasını ve tabiatı inceleyen, araştıran, mevcut kültürel ve toplumsal değerlerini sorgulayarak yeniden eleştiri süzgecinden geçiren ve bu süreçlerden sonra karar verebilen kişi/kişiler olarak ortaya çıkarken, Osmanlıda bu rolü üstlenen ulema sınıfı, kendi kültürüne ait kavramsal dünyasına hapsolmuş, üretmeyen, aldıklarını tekrarlayarak, aktaran bir konumda bulunmuştur. Osmanlı aydını genelde daha önceki imam veya müçtehitlerin tekrarlayıcısıydı. Oysa orijinal İslami anlayışa göre, bilgide derinleşmenin diğer bir yolu da *Kur'an'ın yorumuydu*. Ancak içtihat kapısının kapatıldığı düşüncesiyle bu bilgilenme türü sona erdirilmiştir. Diğer bir deyişle Batıdaki aydın kendisini yetiştiren bir *öğrenciyken*, bizdeki aydın başkasına ait

olan bildiklerini aktaran *öğretmen* konumunda olmuştur. Dolayısıyla Batıda aydın, öncelikle *aydınlananken* bizde aydınlar hep *aydınlatan* olmuştur.

Osmanlı yönetimi baştan beri *dini*, kendi merkezi yönetimi altında tutmaya çalışmıştır. Bu durum Batıdakinden farklı, bağımsız bir laikleşme sürecinin yaşanmasına ve laik aydınların ortaya çıkmasına engel teşkil etmiştir. Osmanlıda ayrıca aydın-iktidar ilişkisinde ilginç bir durum söz konusudur: Osmanlı her ne kadar dini örgütlemeyi kendi iktidarı sınırları içinde tutmaya çalışmışsa da ulema sınıfı, sınıf olarak her zaman iktidarın bir diğer odağı olan *seyfiye* sınıfı ile çıkar ilişkisi içinde olmuştur. *İlmiyye sınıfı* kendisine daima bir yardımcı güç olarak yeniçeri ocağını bulmuştur.

İktidar mücadelesinde seyfiye-ulema sınıfı sürekli bir işbirliği içinde bulundu. Ulema programları hazırlamada, ordu ise bu programları uygulama işlevini üstlendi. Ulema sınıfı nerdeyse yeniçerilerin tüm başkaldırılarında başat rolü oynadı. Aslında her iki sınıf da mevcut geleneksel yapının sürmesi taraftarıydılar. Çünkü o günün koşulları bu iki sınıfın çıkarının devamını sağlayan *konumsal* ve *sınıfsal* durumlara sahipti. Ancak bu *ittifaka*, karşı gelebilecek yeni bir sınıf olarak *Tanzimat aydınlarını* görüyoruz. Değişik Avrupa mekteplerinde eğitim gören ve kendilerini Jön Türk olarak tanımlayan bu sınıf, Osmanlının içinde bulunduğu siyasal ve sosyal düzeninin değişmesi talebini, Avrupa yasalarına sahip Batılılaşmış bir devlet söyleminin öncülüğünü üstlendiler. Ancak bu yeni sınıfın taleplerine kulak verecek ne halk ne de idareciler söz konusuydu. Bu sert söylemler bir süre sonra kendiliğinden sönmeye mahkum oldu. Ancak Tanzimat fermanıyla beraber Batıda eğitim alan aydınlar daha çok söz söyleme, eleştirme ve hak talep etme olanağına sahip oldular. Aslında İttihat ve Terakki partisinin esas fikir babaları olarak gördüğümüz Jön Türklerin Osmanlı düzeninin değişmesi yönündeki taleplerinin *araçsal* olduğu, esas değiştirilmesi gereken düzenden ziyade *iktidara* talip olduklarını görüyoruz. Bu açıdan değerlendirildiğinde Tanzimat aydınlarının teorik sığılmanın aşılması yönünde *köklü bir amaç* içinde bulunmadıkları tespiti yapılabilir.

Osmanlı toplum düzeninde Batılı anlamda sınıfların gelişmemiş olması *bürokrat aydınların* konumlarını ve işlevlerini ön plana çıkarmıştır. Toplumu dönüştürmenin ancak *yukarıdan aşağıya* doğru olacağına inanılıyordu. F. Keyman'a göre, Osmanlı toplumsal yapısı, Batı tipi bir feodal sisteme, irsi bir aristokrasieye, bağımsız bir dini hiyerarşiye, güçlü bir tüccar sınıfına, kendini yöneten kentlere sahip olamadığı ve yönetim organları ve ordusunun kul statüsündeki kişilerle doldurmuş bulunduğu için Batıdaki gibi sivil bir aydın

ruhunu oluşturamamıştır. Tanzimatçılar kendi dayanaklarını güçlendirmek için bürokratlarını (memurlarını) çoğaltmaya çalıştı. Bu amaçla, Osmanlı devleti *kendi aydınını* dışarıya öğrenci göndererek yaratmaya çalıştı. Yenilikçi Osmanlı kadrosunu yetiştirmek için Batıdan uzman getirmek kadar Batıya insan göndermek de *aydının* karakterini belirledi. Dolayısıyla Tanzimat bürokrat aydınlarını yetiştirecek okullar açtı. Böylece aydın iktidarda doğdu ve gelişti. Ülkenin içinde bulunduğu siyasal istikrarsızlığı, ekonomik yetersizliği ve sosyal adaletsizliği gidermek amacıyla yurt dışına gönderilen sözde aydınlarımız orada *edebiyatla, şiirle ve romanla* ilgilendiler. Edebi bir hareket geliştirdi. Ancak bu, bir *aydınlanma* hareketi olarak beliremedi. Çünkü yurtdışına gidenlerin çoğu (Şinasi hariç) paşazade idiler. Yurt dışına çıkıp tahsil gören aydınlarımız; ülkeye geldikleri zaman mevcut siyasal iktidarla muhalif olduklarında bile aslında devletin sırtından geçiniyorlardı. Namık Kemal ve Ziya Paşa, en keskin ihtilalcı oldukları zaman bile devlet memurlarıydılar. Bunda bir çelişki görmediler. Dahası, Yeni Osmanlılar ihtilal planlarını konaklarda tartıştılar. “Veliht Murat Efendi ile yapılan görüşmelerin bazısına Abdülhamit de katılmıştır” (Yıldız 1995, 351-376).

Öz olarak, Osmanlı aydınının belirgin özellikleri ve toplumdaki işlevi, konumu ve rolüne ilişkin şu sonuçları çıkarabiliriz:

a. Osmanlı aydını iktidarda doğdu, iktidarda büyüdü ve iktidarda kalmak için dayanak aradı. Dolayısıyla Osmanlı aydını hiçbir zaman iktidarla çatışmadı tam tersine iktidarla kol kola oldu ve birlikte yürüdü. Osmanlı aydınının dayanak arayışları müttefik aramasına yol açtı. Seyfiye ile girişilen her ittifak denemesi verilen ödünlerle sonuçlandı. Oysa Batıda aydın, iktidardan doğmadı, yeni gelişmekte olan burjuvazi temeli üzerinde yükseldi. İktidarla işbirliği içinde bulunmadı, her zaman iktidar odaklarıyla (kilise/aristokrası) savaştı. Dolayısıyla Batıda iktidarlar hiçbir zaman entelektüellerden hoşlanmamıştır. Buna en tipik örnek Napolyon'un çağının en büyük düşünce adamlarını *ideolog* adı altında küçümsemesidir. Çünkü Batı aydınının iktidarla bir *çıkarcı ilişkisi* yoktu. Bu durum Batı aydınının bir dayanak aramasına, kendisinden ödünler vermesine neden olmadı.

b. Osmanlı aydını; varoluşsal sorununu iktidarla ilişkilendirerek pratik amaçlar için eylemde bulunmuştur. Onun amacı; Osmanlının içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik durumun düzeltilmesi değil, iktidara gelip mevcut düzenin sürdürülmesi olmuştur. Batılılaşma bu çerçevede Batının bilimsel ve düşünsel gelişmelerinden ilham alıp, ülkenin

kurtuluşunu kendi iç dinamikleri ve kültürel birikimiyle sağlamak olmayıp, bireysel çıkar peşinde koşarak iktidara gelip Osmanlı mülkiyetini korumak ve düzenin idame etmesini sağlamak olmuştur.

c. Osmanlı aydını *birey* olarak ortaya çıkmamıştır. Prens Sabahattin'in deyişiyle "*Türk aydını kollektivist bir yapının çocuğu idi, kollektivist felsefeyle yetişti ve öylecene kaldı*". Hiçbir zaman kendi ayakları üzerine duramadı. Hep sırtını dayadığı devlete bağlı kaldı. Dolayısıyla Osmanlı aydını her eyleminde birey olarak ortaya çıkmadı. Bütün tarihi boyunca kendini Devlet-i Aliye'nin kurtuluşunun bir parçası olarak ortaya koymuştur ve bu nedenle de Osmanlı aydınının tarihi Kılıçbay'ın deyişiyle, bir *düşünce-eylem* tarihi olmak yerine, yalnızca bir *eylem* tarihi olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa Batıda aydın, arkasına yasladığı, arkasını dayadığı ne siyasi ne de ekonomik bir güç bulmuştur. O, gücünü kendi dışında aramamıştır. İnandığını her tür dayatmaya karşın sonuna kadar bireysel inancından kaynaklanan güçle savuna gelmiş ve başarılı olmuştur.

d. Osmanlı aydını, *devletin ideologudur*. Batı aydını, bireysel inancının ideologudur. Osmanlı aydını bürokrattır, memurdur. Batı aydını özgür bir bireydir, burjuvazi değildir, aristokrat değildir. Batılı aydın Gramsci'nin terimleriyle *organik aydın* olarak belirirken, Osmanlı münevveri bu noktaya gelememiştir. Osmanlı aydını geleneksel aydın olarak kalmıştır. Cemil Meriç'in deyişiyle, *Babî'li'nin Avrupalılaşması'dır*.

e. Osmanlı aydını, iktidarın kendisine tanıdığı ilmi ayrıcalığını, bir *üstünlük* vasfı olarak görerek *halktan kopuk* yaşamıştır. Halkla bütünleşmeyi küçüklük psikolojisi içinde algılayan aydınlarımız, bundan dolayı hiçbir zaman halktan da destek bulamamıştır. Hatta halkın nezdinde aydın, *gavur* olarak algılanmıştır. Bu noktada Cumhuriyet aydınlarımızın da pek farklı bir tutum içinde bulunmadıklarını ileriki sayfalarda göreceğiz. Onlar içinde "*gitmesek de gelmesek de o köy bizim köyümüzdür*" edebiyatı hakim olmuştur. Oysa Batı aydını halktan kopuk olmamıştır. Her zaman halka zulmeden iktidar güçleriyle savaşmıştır.

f. Osmanlı aydınının diğer bir özelliği, yine Kılıçbay'ın deyişiyle, her şeyi devletten beklemesi ve devletin koruyucu kanatları altında kalmaya çabalamasıdır. Devlet de aydınına iyi korumuştur. Kendi okulunda yetiştirmiş, kendi ideolojisini dayatmış, ekonomik olarak da kendisine bağlı kılarak düzeninin sağlanmasında ayrıcalıklı rolü bahşetmiştir. Bu karşılıklı ilişki, Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir. Bütün *hak ve hukukun kaynağının*, devlet erkanının inisiyatifinde olduğunu düşünen aydınlarımız, Avrupa'daki gelişmelere karşılık sert tutumlar takınmışlardır. Örneğin 1789 Fransız devrimi Reisulkuttab Atıf Efendi

tarafından bir *dinsizlik* olarak görülmekte ve hakların padişah tarafından verileceği bildirilmektedir (Kılıçbay 1988, 59).

g. Türkiye aydınının belirgin iki ayrı özelliği, Kılıçbay'ın deyişiyle *misyonerlik ve fonksiyonellik* olmuştur. Yani Türk aydını (entelektüeli), fonksiyonel (*memur, yani devlet için ve devlet içinde*) ve misyoner (*yani söylemi dinsel*) olarak doğmuştur. Entelektüellerimizin Doğum koşulları içinde kendine bir misyonerlik vehmetmesi ve bunu fonksiyon terimleri içinde algılaması, onun kendini ve eylemini kutsal ve dinsel görmesine yol açmıştır (Kılıçbay 1988,60).

Batıya duyulan eksiksiz hayranlık, Türkiye aydınının misyoner yanını güçlendirmiştir. Batının kendi dışındaki ülkelerdeki sömürgeciliğini mazur göstermek üzere, sahip olduğunu ileri sürdüğü uygarlaştırma görevini Tanzimat aydını kendiliğinden ve hevesle üstlenmiş, bu yüzden, gelenekselliklerin taşıyıcısı olan halk kitlelerini de travmaya sokmuş ve aynı zamanda *aydın-halk* çatışması ve zıtlaşmasının tohumlarını atmıştır.

Kısacası, Osmanlı aydınının iktidar kurucu misyonu, onun eleştirel gücünün gelişmesini önledi, onu devletin memuru haline getirdi. Toplumun üstünde *ayrıcılık* konumunu pekiştirdi. Öncülük görevi onu, iktidar içinde olmaya zorladı, sonuçta ideolojik ve siyasal alanda devletten bağımsız muhalif hareketlerin bağımsız gelişmelerini engelledi.

6. CUMHURİYET DÖNEMİ AYDINI

Cumhuriyet dönemi aydınının toplumdaki konumu, işlevi ve taşıdığı misyon büyük ölçüde Osmanlı döneminin aydınından pek farklılık göstermemektedir. Her ne kadar Cumhuriyet aydını kendisini Osmanlı'nın bir devamı olduğu noktasında reddimirasta bulursa da tarihsel ve kültürel koşulların belirleyicileri tarafından organik bağlantısını koparamamakta, bu psikoloji içerisinde hareket etmeye çalışmaktadır. Çünkü Cumhuriyet aydınlarının çoğu; Osmanlı'nın dağıldığı son dönemde yetişmiş, o günün koşullarını görmüş, Osmanlıca eğitim almış şahsiyetlerdir. Ancak, Cumhuriyet aydını gerek Kurtuluş Savaşı akabinde Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisinin toplumda meşru kılınması, gerek modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda yapılan inkılapların halka benimsetilmesi noktalarında Osmanlı aydınından ileride değineceğim bir *farklılık* göstermektedir. Çünkü yeni bürokrasi Osmanlı düzeninden farklı bir sınıfsal nitelik taşımaktadır.

Cumhuriyet aydınının teorik sığılğını aşamamasını, kendi içine kapanık dar görüşler içinde hapsolmasını, sırtını dayadığı siyasal erkle olan *siyasi ilişkisinde* aramak lazım.

Cumhuriyet aydını tıpkı Osmanlı aydını gibi devlet içinde yetişmiş, devlet kendi aydınını yaratmaya çalışmıştır. Siyasal ve ekonomik açıdan bağımlı bir aydın tipolojisinin hakikatleri söyleme cesaretini göstermesi beklenmemelidir. Batılı anlamda temel sınıfların gelişmemiş olması ve örgütlenmelerini gerçekleştirememiş olması, Cumhuriyetin kuruluşunda bürokrat aydınların oynadıkları rolü ön plana çıkarmış, bu durum yani kapitalizmin Türkiye'de geç yaşanması hem aydını devletten beslenmeye iterek bağımlı kılmasını hem de aydının devletin söylemi dışında kendine özgü, toplumsal sorunlarının bilincinde hareket eden, topluma ön ayak olup gelişmeyi savunan, toplumsal ilerlemenin önünü açma yolunda gayret gösteren ilerici aydın işlevinden alıkoymuş, aydınlığı *aydın etiketi* ötesine geçememiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet aydını *seçkin bürokrat* tipler olarak kalmışlardır. Ayrıca Cumhuriyetin erken dönemlerinde de Türkiye'de okur-yazar insanların büyük çoğunluğu ancak devletin çeşitli kurum/kuruluşlarında görev alabiliyor, istihdam ediliyordu.

Kapitalizmin erken döneminde özel sektörün olmayışı, ekonomik ilişkilerin bizzat devlet eliyle düzenlenerek, üretimi, dağıtımını ve tüketiminin sağlanmasına, söz konusu bu ilişkileri yaratmada aydına işlev verilerek, bir nevi devlet içinde istihdamına yönelinmiştir. Dolayısıyla bu durum, aydınları bürokratik aygıtlar içinde barındırmakta, onların entelektüel etkinliklerini de bürokratik kaygıların önceliği altında sürdürmelerine yol açmıştır (Belge 1985, 127). Devlet tarafından alınan veya kapılan aydınlar, Ali Akay'ın ifadesiyle, *kurumsallaştılar* yahut da kurumsallaşarak devlet tarafından kendilerini kaptırılmaya bıraktılar (Akay 1995, 423). Oysa aydının ayırt edici özelliği onun siyasal iktidar odaklarından ve siyasal iktidarın gerisindeki egemen sınıflardan bağımsız olmasıdır (Özcan 2000, 21). Ama aydınlarımızın çoğunun devlet seçkini konumunda olmaları veya kendilerini bu konumda görmeleri, devlet dışında yer alan dünya görüşlerine de kapalı kalmalarına yol açmıştır (İnsel 1995, 56).

Türkiye'de aydınlar, devlet sırtından geçinmekte. Devlete ekonomik açıdan bağımlı yaşadıkları için, devletin resmi söyleminin sözcülüğünü yapmaktan, egemen ideolojiyi savunmaktan başka bir işle de uğraşmamaktalar (Mahçupyan 1998, 218). Bu durum aydınların, kendi dar paradigmalarında sıkışıp kalmalarına, entelektüel gelişimi sağlayamamalarına, sığ belli kalıplarda donup kalmalarına ve dolayısıyla düşünce üretemeyerek, gelişememelerine neden olmuştur.

Aydının dolduramayarak boş bıraktığı *düşünce üretimini* devletin bizzat kendisi üretmeye çalışacaktır. Dolayısıyla devlet bizzat kendisi düşünceyi üreten, yayan ve

uygulayan bir konuma gelmektedir. Bir devlet adamımızın değişiyle, "*Bu ülkeye komünizm gelecekse onu da devlet getirecektir*" (İnsel 1995, 54). Bu durum; Türkiye'de düşüncenin olduğu yerde devletin varlığını veya devletin olmadığı yerde düşünce boşluğunu yaratmaktadır.

Bu bölümde söylenenleri öz olarak toparlayacak olursak;

Cumhuriyet dönemi, Tanzimat ile başlayan ve 1.Meşrutiyet ile devam eden tarihsel dönüşüm sürecinin tamamlanması açısından *sürekli*lik gösterir. Bu süreçte aydının toplusal rolü, işlevi ve taşıdığı misyon açısından pek *farklılık* olmamıştır. Aydının toplumdaki *misyonerliği ve fonksiyonelliği* (Kılıçbay'ın Türkiye aydınının toplumsal rolüne ilişkin kullandığı iki kavramdır) devam etmiş, aydının toplumdaki *işlevselliği dönemin* tarihsel koşulları gereği çağdaşlaştırma, laikleştirme, seklerleştirme ve Batılaştırma ile sınırlı kalmıştır.

7. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN - İKTİDAR İLİŞKİSİ

Her tarihsel dönemde iktidardakiler ve iktidarın besledikleri *ayrıcalıklı* bir konumda bulunmuşlardır. Ortaçağın Batı Avrupa'sında iktidar (Aristokratlar- Senyörler) ve Kilise ayrıcalıklıydı. Osmanlıda Padişah ve ilmiyye sınıfı ayrıcalığını korumuştur. Cumhuriyet döneminde de iktidar ve iktidar odakları bu ayrıcalıklarını devam ettirmiştir.

Cumhuriyet dönemi aydını prototipini, *ayrıcalığını* siyasal iktidardan ve iktidarla birlikte olmasından almaktadır. Bu ayrıcalığı kendisine devlet bizzat bahşetmiştir. Toplumdan kopuk bir aydının ilk özelliği, mevcut egemenlerle olan yakın işbirliği göstermesidir.

Cumhuriyet aydını halk içinde doğmadığı için, halk içinde de büyümemiştir, halktan kopuk bir aydının halkla ilişkileri tabi ki dikey düzlemde gerçekleşecektir. Türkiye aydını; halkı yenilik düşmanı olarak algıladığı için her Şeyi kendisinin bildiğini iddia edip, *halkı* kmsedi, kendisini sınıflar üstü bir konumda gördü. Bu konuma göre *sorumluluklar* stlendi. Bu sorumluluklarını *misyonerlik* ve *fonksiyonel* olarak icra etti. Bu sınıflar üstü misyonu; sorumluluklarını artırdı, öncülük görevini terk edemedi. Bu konum onu doğrudan iktidar ilişkileri içine itti. İktidarda kalmaya ve iktidarla ilişki içinde bulunmaya koyuldu. İktidar ile böylesi bir i içelik onu *kurtarıcı, kurucu, yönetici* misyonuna ilave olarak, *koruyuculuk* misyonunu da ekledi. Üstlendiği misyon onun *düşünce* iklimini de belirledi. Örneğin *pozitivizm*, Türkiye aydınının üstlendiği iktidar/kurucu misyonuna denk

düşmekteydi. Çünkü *kuruculuk* hepsinden önce parçaları bir araya getirmeyi gerektiriyordu. Pozitivist düşünce, olguları derinliksiz bir biçimde bir araya getirmeyi, bilim yöntemi saydığı gibi, kuruculuk da Türkiye aydını için olguların derinliğini düşünmeden yapıştirılması işlemine dönüştü. Bu yüzeyselliğe yol açtı (Küçük 1985, 183) ve onun düşünsel gelişmesini engelledi.

Pozitivizmin Cumhuriyet aydınlarınca savunulup, ülkeye ihraç edilmesinde, yeni kurulan genç Türkiye'nin tarihini -ki Osmanlı dönemini yadsımaları ve ortaya çıkan boşluğu- doldurma arzularından kaynaklanmıştır. Aynı zamanda pozitivism, salt bir düşünsel akım olmaktan ziyade, toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesinde, Batılılaştırmanın ve çağdaşlaşma yolunda laik ve seküler bir düzenin kurulmasında alt bir formasyon zemini sağlıyordu. Aydınlarımız Osmanlı döneminin kültür birikimini bir anda üzerine bir çizgi çekip yadsıyınca, ortalıkta sadece Eski Türk tarihine ilişkin sözlü kültür geleneğinden halk edebiyatı kaldı. Dolayısıyla ortaya çıkan kültür boşluğu da Batıya daha çok yaslanarak ve oradan daha çok ithalat yapılarak doldurulmaya çalışıldı. İthal edilen de pozitivism ve burjuva kültürüydü. Cumhuriyet aydınları geçmişi bir anda silip yeni bir dünya görüşü, yeni bir yaşam biçimi oluşturmaya çalışırken pozitivismi bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir.

Her düzen değişikliği düşünce yapılarının değişimini zorunlu kılar. Osmanlıda *ulema sınıfı* iktidarın önceliğini aşmasa da iktidar gücü kadar bir etkinliğe sahipti. Cumhuriyet döneminde aydının iktidarla ilişkisi noktasında daha önce işaret edeceğimizi duyurduğumuz bir *farklılık* görmekteyiz. Çünkü Cumhuriyet döneminde aydın *dinsel tekeli* elinde barındırmıyordu. Aydın, laik ve Batılı değerleri savunan kişi tiyolojileriyle tanımlanıyordu. Oysa Cumhuriyet seçkinleri, dinin toplumsal ve siyasal alanda mevcut iktidar ilişkilerini yeniden üretmesi işlevinden vazgeçmedi ve *din* bir anlamda devletleştirildi. İktidar aracı haline getirildi. Batıda olduğu gibi din tekeli, siyasal güçten kopmadı, tam aksine din siyasal gücün tekeline girdi.

Türkiye aydınının bir çıkmazı da kendisini sürekli olarak Doğu-Batı ikileminde bulması ve bu anlamda kendisini kategorik bir yere yerleştirememesi ve tanımlayamaması duygusunu hep içinde taşımasıdır. Bu ikilem onun aydın kimliğini belirler hale gelmiştir. Kimi zaman kendisini Batıda konumlandırıp Doğuya ait tarihsel, kültürel yapıyı bir Batılı gözüyle değerlendirmeye çalışmış, kimi zaman da kendisinin Doğulu kimliğini ön plana çıkarmayı *Batının yaşam kültürünü tarihsel geçmişi bir Doğulu düşünürün*

paradigmasından bakmayı denemiştir. Dolayısıyla kültürel ikilem içinde kendisini konumlandırmada *karar veremeyen* aydınımızın; sağlıklı bir düşünsel üretimi, toplumsal yapıları anlaması, değerlendirip nesnel sonuçlar ortaya koyması ve kendi halkıyla barışık olması zorlaşmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de iktidar-aydın ilişkisini ele aldığımız bu çalışmada, Türkiye aydınının tarihsel ve kültürel geçmişi içinde gerek *bireysel* gerek *toplumsal rolü, işlevi ve taşıdığı misyon* açısından iktidarla doğrudan *ilişkili* bir yapı sergilediğini söyleyebiliriz. Söz konusu Türkiye aydınına ilişkin bu durum, mirasçısı olduğu Osmanlı devletinin toplumsal ve tarihsel konumundan, ekonomik ve siyasi bağımsızlığından ayrı olarak ele alınamaz. Türkiye aydınının dünyasını anlamak bir noktada bu süreçleri yeniden gözden geçirmemizi gerektirecektir.

Türkiye aydınının *dünü bugünü* ve *iktidarla* olan ilişkisine ait şu sonuçlar ileri sürülebilir:

a. Türkiye aydınının tarihsel ve kültürel mirasçısı olduğu Osmanlı aydınından tam kopuşu sergileyemediğini, onunla iktidarla olan ilişki noktasında paralel bir misyon taşıdığını söyleyebiliriz. Söz konusu misyon, mevcut iktidarla ilişki içinde bulunarak, siyasal gücün egemenliğini meşrulaştırmada aktif rol alması olmuştur. Osmanlıda olduğu gibi Cumhuriyet aydını da resmi söylemin dışına çıkamamış, özgür bir düşünce ortamını yaratacak ilişkileri gerçekleştirememiş, *aydınlanmadan ziyade aydınlatma* misyonunu taşımıştır.

b. Türkiye aydını Batı Avrupa' daki gibi bir aydınlanma dönemini yaşamamıştır (Çiğdem 1993, 27). Çünkü Türkiye aydınının aydınlanma tarihi yoktur. Tarihi olmayan bir aydının, teorik sığılığı aşması mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye aydınının eylemleri pratik ihtiyaçlardan dolayı hep *belirleyici* oldu ve aydın, toplumsal-siyasal alandaki *konumu* ile *işlevine* bağlı olarak tanımlandı ve işlev gördü.

c. Türkiye aydını; içinde Doğup büyümediği, tanıyıp görmediği halk kesimiyle hep dikey bir ilişki kurdu ve kendisini sınıf köksüzlüğü etkisiyle de üstten gördü, üstten baktı ve üstten tanımladı. Bu üst bakış, halk ile çatışmasını yarattı. Ne halk aydınını sevdi ne de aydın halkını sevebildi.

d. Misyon yükleyici olmanın getirdiği *ayrıcalığı* her zeminde kullanan Türkiye aydını, kendisine biçilen rolü ve taşıdığı sorumluluğu yerine getirmede başarılı olmuştur, diyebiliriz. Ayrıcalıklı konum ise, ona entelektüel gelişimini *geriletici sorumluluklar* yükledi. Bu sorumluluklarının bilincinde hareket eden aydınımız, kendisini bir aydın kimliğinden ziyade bir devlet bürokratı, bir devlet seçkini olarak gördü. Bu onun hiçbir zaman gerçek anlamda bir entelektüel kimliğine sahip olmasına yardımcı olmadı. Amacı devlete düzen vermekle sınırlı kalan aydınımız, kendisine *kurucu, kurtarıcı, yönetici ve koruyucu* misyonu yüklediği için, entelektüel gelişimini bu misyonlarını gerçekleştirmeyle sağlayacağı vehmine kapıldı. Türkiye aydını bununla kalmayarak yüklediği misyonu yerine getirmede *öncü* rolünü devam ettirmede hep bir *dayanak* arama çabası içinde bulundu. Dayanağını da doğrudan iktidar ve iktidar odaklarından aldı.

e. İktidar odakları kendi aydınını yarattı. Türkiye aydını da bu süreci yaşadığı için bağımlı sözde aydın olarak devlet aydınının ötesine gidemedi. Devletin kendi memur aydınlarını yetiştirmesi bu aydınların entelektüel gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Batıya olan bilimsel bağımlılık, ideolojik ve kültürel bağımlılığı da beraberinde getirerek Türkiye aydınlarının orijinal eserler vermelerini engellemiştir (Başkaya 1997, 37). Üstelik bir nevi toplumdan soyutlanmış, yabancılaşmış ve kendi toplumunu tanımaz hale gelmiştir. Oysa gerçek entelektüel; içinde bulunduğu toplumsal yükümlülüklerinin farkında olarak hareket eden, topluma yön veren, kendi tarihsel ve kültürel değerlerini günün çağcıl düşünceleriyle yeniden üreten, sorumlu olduğu kadar ne yapması gerektiğini de bilen kişi olmalıdır.

Araştırmanın ortaya çıkardığı bir gerçek de, *siyasal ortamın* gelişen ülke aydınlarında olduğu gibi, ülkemizde de önemli bir *bağlam* oluşturmasıdır. Türkiye aydını; oynaması gereken *kültürel rolle*, gerçekte oynadığı *siyasal rol* arasındaki ciddi çelişkiyi (Alkan 1977, 30) dün olduğu gibi bugün de yaşamaktadır. Toplumsal olguların gelişimini tarihi kökenlerinden soyutlamanın ne kadar zor olduğu bir kez daha bu araştırmamızla gözler önüne serilmiş bulunmaktadır.

Zeki DUMAN

KAYNAKÇA

- Akay, Ali, "Aydınlar Üzerine Bir Bakış", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* içinde, Bağlam Yay. İstanbul,1995, s. 423-438.
- Alkan, Türker *Aydınlar ve Siyaset*, ODTÜ İdari Bilimler Fak.Yay., Ankara,1997.
- Arslan, Ahmet, "Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler", *Cogito*, 31 (2002), Yapı Kredi Yay. İstanbul, s.201-214.
- Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflosu*, Doz Yay. İstanbul, 1997.
- Baydar, Oya, "Batıcılıkla Tutuculuk Arasında Sol Aydınlar", *Cogito*, 31 (2002), Yapı Kredi Yay. s. 250-258.
- Belge, Murat, "Aydınlar" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde. İletişim Yay. İstanbul, 1985, s. 124-129.
- Bulaç, Ali, *Bir Aydın Sapması*, İz Yay. İstanbul, 1995.
- Burke, Peter, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 2001.
- Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yay. İstanbul, 1993.
- Gökalp, Haldun, "Entelektüeller, Modernite ve Postmodernite", *Cogito*, 31 (2002), Yapı Kredi Yay., İstanbul, s. 216-226.
- Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*, (Çev.: Vedat Günyol vd.), Alan Yay. İstanbul, 1985.
- , *Hapishane Defterleri*, (Çev.:Kenan Somer), Sol Yay., 1986.
- Günay, Ertuğrul, "Aydınlar, Devlet ve Demokrasi", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* içinde, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s.507-514.
- İlgaz, Turhan, "Heidegger Entelektüel miydi?", *Cogito*, 31(2002), Yapı Kredi Yay., İstanbul, s. 108-119.
- İnsel, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yay., İstanbul, 1995.
- Kentel, Ferhat, 90'larTürkiye'sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar", *Cogito*, 31(2002),YapıKredi Yay., s.275-291.
- Keyman, Fuat, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yay., Ankara, 1997.
- Kılıçbay, M. Ali, "Türk Aydınımın Dünyasını Anlamak" *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* içinde, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 175-187.
- , "Osmanlı Aydını", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, İletişim Yay., İstanbul, C.1, 1985, s. 57-59.
- , *Biz Zaten Avrupalıyız*, Kesit Yay., İstanbul, 1997.
- Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler-I*, Tekin Yay., İstanbul, 1985.
- , *Aydın Üzerine Tezler-II*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1985.
- Mahçupyan, Etyen, *Yönetemeyen Cumhuriyet Radikal Yazılar -III*, Yol Yay., İstanbul, 1998.
- Meriç, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yay., İstanbul, 1997.
- , *Saint Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.
- Said, Edward, *Entelektüel*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995.
- , *Haberlerin Ağında İslam*, (Çev. Alev Alatlı), Pınar Yay., İstanbul, 1984.
- Sakallı, Bayram, "Türkiye'de Sivil Toplum", *Türkiye Günlüğü*, 43(1994), İstanbul, 1994, s.179-184.
- Özcan, Ahmet, *Derin Devlet ve Muhalefet Geleneği*, Bakış Yay., İstanbul, 2000.
- Sabri F. Ülgener, *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Mayaş Yay., Ankara, 1983.
- Yavuz G.Yıldız, "Türk Aydını ve İktidar Sorunu", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* içinde. Bağlam Yay., İstanbul 1995.